Норуот күүһэ — көмүөл күүһэ !

ЭНСИЭЛИ

Намулуһун хаһыата 1935 сыл алтыннаан 5 күнүгэр торуттаммитэ

2001 с.
От ыйын
31
күнэ
оптуорунньук
№ 86 (89129)

Улуус дьаһалтатын коллегиятыгар

АНЫГЫ ТЕХНОЛОГИЯЛАРТАН ХААЛСЫБАККА ҮЛЭЛИЭХХЭ

От ыйын 24 күнүгэр буолбут улуус дьаһалтатын коллегиятыгар 4 боппуруос көрүлүннэ.

Бастакынан Нам улууһугар телефон сибээһэ хайдах туруктаах туһунан «Сахателеком ГП Намнаах учаастагын начальнигын солбуйааччы В. В. Григорьев отчуоттаата. Ол курдук улуус үрдүнэн 16 АТС 3168 нүөмэр туттуллар, ол иһигэр 442-тэ тэрилтэлэр телефоннарын нүөмэрдэрэ. 4 АТС нөҥүө атын нэһилиэнньэлээх пууннар станциялара эмиэ холбоноллор. Ол сибээс хаачыстыбатын мөлтөтөр. Куоракка, атын улуустарга быһаччы «8»-һы эрийэн 9 эрэ станция тахсар кыахтаах. 16 АТС-тан 2-тэ эрэ цифровой (электроннай) - Көбөкөн (Харыйалаах) уонна Арбын (Сыгыннах) станциялара. Онно «алдьархайтан ас тахсар» диэбиттии урукку базалара быстар куһаҕан буолан «Сахателеком» киин тэрилтэтэ эргэ станциялары уларытарга күһэллибит. Ол эрээри саҥа АТС да турдар бу нэһилиэктэри кытта сибээс улаханнык тупсубатах. Улуус киинигэр баар киин АТС 1974 сылга туруоруллубут, үлэлиэхтээх 20 сыллаах болдьоҕун моҥообут, эргэрэн капитальнай өрөмүөн табыллыбат. Ол да буоллар саҥа өнөлөрү киллэрэн электроннай почта, Интернет сибээһин олохтоотулар. Улахан итэҕэһинэн бу өнөлөргө тариф үрдүгэ буолар. Телефон ыйдааҕы төлөбүрэ нэһилиэнньэҕэ 150 солк., тэрилтэлэргэ 4200, телефону туруоруу сыаната 2400 солк.. Бу сыаналары антимонопольной политика министерствота (МАП) быһаарар, атын куораттары кытта кэпсэтии сыанатын эмиэ федеральнай «Ростелеком» быһар. Интернет сибээһэ эмиэ куораттаах ааҕар ыарахан. Ону В. В. Григорьев тыаҕа «Сахателекому» кытта конкуренция суоҕунан быһаарар.

АТС-тар үлэһиттэринэн толору хааччыллыбыттар, нэһилиэк аайы биирдии-иккилии киһи үлэлиир. Онно таарыйа В. В. Григорьев сорох монтердар дьиссипилиинэлэрин тардыахха наадатын бэлиэтэлэтэ.

«Сахателеком» ГУП 2001 сыллаах былааныгар Намнаах киин станцияны цифровойга уларытыы киирбит эбит да быйылгы халаан уутун содулуттан сылтаан үп тиийбэтинэн 2002 сылга көһөрүллүбүт. Киин улуустарга билигин эргэ АТС-тар Бороҕоҥҥо уонна Бэрдьигэстээххэ эрэ туралларр. Онон улуус дьаһалтатын өттүттэн көмө наадатын В. В. Григорьев бэлиэтээтэ.

Бу боппуруоска эбии тэрийэр отдел салайааччыта И. Г. Лукин, Үөдэй дьаһалтатын баһылыга М. Д. Соловьев, үөрэх управлениетын начальнигын солбуйааччы Н. Г. Дьячковская, улуус баһылыгын солбуйааччы Н. Х. Горохов, С. В. Чирков (Модут) эттилэр. Улуус дьаһалтатын баһылыга А. Н. Дьяконов боппуруоһу түмүктээн саҥа технологиялары үөрэтии, тарҕатыы туһунан республика программатын олохтоо киллэрэн саҥа телефон сибээһин станциятын улууска туруоруунуу ирдэһэр эбээһинэстээхпит, «Сахателеком» Намнаах сыаҕын кытта ити боппуруоска ыкса сибээстээхтик үлэлиэхпит диэн эрэннэриилээхтик эттэ. Ону таһынан телефон сибээһин өнөлөрүн билиҥҥи хаачыстыбата төлөбүрүн сыанатыгар эппиэттээбэтин туһунан сыананы быһаарар туһаннаах федеральнай сулууспаларга суруктары ыытыахха диэн этии дьаһалга эбии киллэрилиннэ. 2001 с. иккис аҥарын былааныгар Нам киин АТС-тын саҥаҕа уларытарга «Сахателеком» киин тэрилтэтиттэн көрдөһүөххэ, 2002 сыллааҕы былааннаах улууска телефон сибээһин бүтүннүүтүн уларытарга этиилээх о.д.а. пууннардаах дьаһал ылылынна.

Иккиһинэн 2001 с. бастакы аҥарын түмүгүнэн улуус тыатын хаһаайыстыбатын оҥорон таһаарыытын сорудаҕын уонна оҥорон таһаарыыллыбыт продукциятын атыылаһыытын былаанын толорутун туһунан боппуруос көрүлүннэ. Манна Хатыҥ Арыы нэһилиэгин баһылыга А. Г. Новгородов, Хатырык дьаһалтатын баһылыга Е. Н. Собакин, Нам с. баһылыгын солбуйааччыта Т. А. Кондратьева дакылааттара истилиннэ. Үүтү нэһилиэнньэттэн тутууга былаантан хаалан иһэллэр. Хатыҥ Арыыга «Холбос» улусПО ыам ыйыгар 899 л үүтү (графигынан былаанҥа 30 т), бэс ыйыгар 24 168 л (35 т оннуҥар), от ыйыгар 59 932 л үүтү (60 т буолуохтаах) хомуйбут, «Ас-үөл» ГУП 45 т үүккэ дуогабардаспыттан 12 т туппут. Хатырыкка баһылык этэринэн үрдэтиллибит былаан ылыллыбыт - сылга 400 т, билигин 300 т үүтү тутарга сананаллар (475 төбө ынахтан). Нам сэлиэнньэтигэр 559 төбө ыанар ынахтан 300 т үүтү ылар былааннаахтар эбит, билигин 100 т-ҕа тахсар кыалларыгар үлэлэһэллэр. Нам дьаһалтата үүт хомуурун тэрээһинэ мөлтөх, тиэйэр техника сылдьыыта кыаллыбат диэн бэлиэтиир.

Иккис боппуруоска «Ас-үөл» ГУП салайааччыта М. И. Протопопов быһаарыыны биэрдэ. Салгыы ТХУ салайааччыта А. А. Бочкарев 2001 с. бастакы аҥарын улуус тыатын хаһаайыстыбатын оҥорон таһаарааччылара хайдах түмүктэбиттэригэр тохтоото. Былаан туолуутугар улахан уустуктары кураан аҕалла. Ол курдук сорох сиигирдиллибэт бурдук, хаппыыста уонна хортуоппуй баанаыналарын үүнүүтэ сотулунна. Мэччирэҥ сирдэр үрдүк өттүлэрэ эмиэ хаттылар. Ол эрээри уопсай оҥорон таһаарыы былаана туолар кыахтаах. Үүтү тутууга бүгүҥнү таһымтан түспэккэ үлэлээтэххэ сатаныллар, хаалыыны кыччатар сыаллаах нэһилиэньэни кытта өссө да үлэлэһиэххэ наада. Оттоохун кураан туран тэтимнээх. Ол да буоллар сорох хаһаайыстыбалар техникаттан сылтаан окко хойутаан таҕыстылар.

Бу боппуруоска дьаһал туолутун хонтуруоллуур улуус баһылыгын 1 солбуйааччы В. А. Попов улуус үрдүнэн ылыллыбыт 4 тыһ. т үүтү тутуу былаана кыаллыбат элбэх, онон 3 тыһ. т туолуон сөптөөх былаанынан сыл иккис аҥарыгар үлэлэһиэхпит диэтэ. Оҥорон таһаараччыларга туһайан В. А. Попов үүтү базовай категориянан тутарар, арыы оҥорон ночооттооҕун ыйда, үүт аналиһын оҥоттордоххо, саҥа продукцияны таһаарарга үлэлэстэххэ сатанар диэн тоһоҕолоото.

А. Н. Дьяконов үүтү тутуу нэһилиэнньэҕэ бары өттүттэн туһалааҕын бэлиэтээн «Ас-үөл» тэрилтэни өйөөн атын нэһилиэктэн атастаһыннаран молоковоз булуохха сөптөөҕүн, нэһилиэктэргэ сыыһа суоттаан үүтү тутуура аһара үрдэтиллибит былааннары ылынар сыыһатын бэлиэтээтэ. Отчуоттааһыны бэрээдэктиир наадалааҕын ыйда. Манна сөптөөх дьаһал ылылынна.

Үсүһүнэн коллегияҕа 2002 с. ыытыллар нэһилиэнньэни бүттүүн суруйуута бэлэмнэнии үлэтин туругун туһунан боппуруос көрүлүннэ. Манна улуус боломуочунайа М. И. Корякина иһитиннэрии оҥордо. Россияҕа нэһилиэнньэни бүттүүн суруйуу 2002 с. алтыннаан 9-16 күннэригэр буолуохтаах. Нэһилиэктэргэ манна аналлаах комиссиялар тэриллибиттэр. Ол эрээри сорох нэһилиэньэлээх пууннарга аадырыс хаһаайыстыбата, хаһаайыстыбаннай кинигэ толоруллуута мөлтөх. Улуустаах сир комитета улуус кыраныыссаларын, картатын чуолкайдыахтаах. Бу итэҕэстэри нэһилиэктэр дьаһалталара болҕомтолорун ууран туоратыахтаахтар. Бу түгэни туһанан аадырыстары бэрээдэктээн хаалыахха диэн улуус баһылыгын солбуйааччы Н. Х. Горохов бэлиэтээтэ. Т. А. Кондратьева Нам с. дьаһалтатыгар эмиэ паспортнай остуол үлэһитэ наадалааҕын эппитин ИдьУО начальнига П. А. Зырянов өйөөтө уонна отделга 1 эрэ компьютер баар буолан паспортнай остуол былыргылыы картотеканан үлэлии олороро табыгаһа суоҕун тоһоҕолоон эттэ. 4 пууннаах дьаһал ылылынна.

Төрдүс түмүк боппуруос - 2000 с. дьиэ кэргэн экономикатын сайыннарыыга бэриллибит кредити төнүннэрии хаамыыта. Арбын нэһилиэгин баһылыга С. В. Колесов, Никольскай баһылыгын э. т. Е. Н. Протопопова, Хамаҕатта баһылыга Б.И. Корнилов, Хатыҥ Арыы баһылыга А. Г. Новгородов дакылааттаан иһитиннэрдилэр. Былырыын улууска барыта 20 мөл. солк. кредит харчыта кэлбититтэн Арбынҥа 300 тыһ. солк. түҥэтиллибит. 13 киһи ылбытыттан 12 киһи төлүү сылдьаллар, күһүн төлүүбүт диэн эрэллээхтэр, билигин 196 тыһ. солк. иэстээхтэр. Никольскайга 350 тыһ. солк. 19 ыалга түҥэппиттэр, эмиэ төлөбүр графигыттан хаалыылаах иһэллэр, ордук надомниктар уонна баанынайдар. Хамаҕаттаҕа 1 мөл. 500 тыһ. солк. 110 киһи үллэстибит. 67 киһи номнуо аахсан бүппүттэр, 15 киһи олох төлүү иликтэр. Я. П. Никитин алмааны кырыылыыр сыах арыйарга 120 тыһ. солк. ылбыт уонна сырьета суох буолан төлөһөр кыаҕа суох, поручителэ - Намнаах кырыылыыр собуот. Хамаҕатталар кредиккэ уопсайа 177 тыһ. солк. иэстээхтэр. Хатыҥ арыылар 2 мөл. 100 тыһ. солк. кредити ылан 110 ыалга үллэрбиттэр. От ыйын 24 чыыһылатыгар 696 тыһ. 407 солк төннөрүллүбүт, былаанынан атырдьах ыйын 1 күнүгэр дылы 1 мөл. 38 тыһ. 336 солк. төннүөхтээх. Уопсай иэс нэһилиэк үрдүнэн 1 мөл. 403 тыһ. 593 солк. күһүҥҥэ диэри төлөнүөхтээх.

Холбуу дакылааты норуот хаһаайыстыбатын отделын сүрүннүүр специалиһа М. М. Павлов оҥордо. Кредити төннөрүүгэ 18 нэһилиэккэ 24 бэрэбиэркэ оҥоһуллубут, 747 ыалы кэрийбиттэр. Ол түмүгэр сыыһа туттуу көстүбүт, холобур, Хатырыкка 90 тыһ. кредити атын сыалга туттубуттар. Уопсай графиктан 3 мөл. солк-нан хаалыы баар, ордук Нам с. хаалан иһэр. Дьиҥинэн бастаан 3 сыл болдьохтоох кредит 2 сыллаахха уларыйбыт, онон биир сылынан сабыллыахтаах.

А. Н Дьяконов бу кредит туһалааҕын бэлиэтээтэ, ол курдук сүөһү ахсаана элбээбит. Сыалын ситистэҕинэ кредит туһата кэлин өссө биллиэ, ол эрэн төлөбүргэ бэрээдэк баар буолуохтаах диэтэ. Оттон төннөрүү болдьоҕун уһатыыга, үп улуус иһигэр хаалан улуус сайдыытыгар барарыгар, саҥа технологиялар оҥорон таһаарыыта киирэллэригэр олук буоларыгар үлэлэһиэххэ сөптөөҕүн бэлиэтээн бу боппуруоһу дьүүллэһиини уонна коллегия үлэтин түмүктээтэ.

Л. НОВГОРОДОВА

Быйыл Нам улууһуттан 318 абитуриент үрдүк үөрэххэ туттарсар, олортон 264 оҕо оскуоланы саҥа бүтэрбиттэр. Сылын аайы улуустааҕы үөрэх управлениетын иһинэн тэриллэр «Абитуриент» штабка 12 учуутал үлэлии сылдьаллар, штабы М. С. Игнатьева салайар.

Киин вузтарга туттарсыы сүнньүнэн түмүктэннэ, уопсайа 26 оҕо үөрэххэ киирдэ. Нам улуустааҕы гимназиятыттан Протопопов Семен Дальнай Востоктааҕы государственнай сулууспа академиятыгар, Васильев Максим Санкт-Петербурга баар Саха үрдүкү технологияларга университетыгар, Дьяконова Ирина Иркутскайдааҕы медицинскэй университекка, Иванов Вася МГУ-га, Федоров Егор Москватааҕы агро-инженернэй университекка туттарсан киирдилэр. Нам 1 №-дээх оскуолатыттан Лукин Николай Сибиирдээҕи потребительскай кооперация университетыгар, Белолюбская Светлана Красноярскайдааҕы эргиэн-экономическэй институтугар, Стручков Мичил Санкт-Петербурдааҕы аһылык технологияларын институтугар, Федорова Мария Санкт-Петербурдааҕы университекка киирдилэр. Нам 2 №-дээх оскуолатын бүтэрбит Сысолятина Анастасия уонна Тарасова Лена Санкт-Петербурдааҕы киинэ уонна телевидение институтун, Шадрина Светлана Дальнай Востоктааҕы балык хаһаайыстыбатын университетын студеннара буоллулар. 1 Хомустаах орто оскуолатыттан Кривошапкин Женя ДВГУ путей сообщения, Данилов Иннокентий Хабаровскайдааҕы технологическэй университекка, Бөтүҥ орто оскуолатыттан Бережнев Дмитрий Илин Сибиирдээҕи техническэй университекка, Кайгородова Туйаара Москватааҕы бэчээт университетыгар, Үөдэй орто оскуолатыттан Татаринова Надя Дальнай Востоктааҕы медицинскэй университекка, Нам педучилищетын бүтэрбит Постникова Анастасия Санкт-Петербурдааҕы технология уонна дизайн университетыгар киирбиттэр. Ону таһынан Докуускайга республиканскай колледжы быйыл бүтэрбит Намтан сылдьар 8 оҕо эмиэ киин вузтарга ситиһиилээхтик туттарсыбыттар. Нам гимназиятыттан колледжка киирэн үөрэммит Колмогорова Наташа Новосибирскайдааҕы госуниверситекка, Аммосова Лена Новосибирскайдааҕы потребительскай кооперация университетыгар, Павлов Петр Москватааҕы Бауман аатынан техническэй университекка, Иванова Сахайаана МГУ физическэй факультетыгар, Попова Мария эмиэ киин вузка киирбиттэр. Ону тэҥэ Эверстова Надя (Үөдэй), Григорьев Алексей (Нам), Тихонов Михаил (1 Хомустаах) киин үөрэх тэрилтэлэрин тыҥаһыннаах конкурстарын аһан студент буолбуттар.

Абитуриент–2001

УЛУУСПУТУТТАН 318 абитуриент үрдүк үөрэххэ туттарсар...

Биһиги улууспутугар сорох үөрэх тэрилтэлэрин комиссиялара кэлэн экзамен сылын аайы туталлар. Ол курдук Бүлүү педагогическай колледжа улууспутун кытта 7-с сылын бииргэ үлэлэһэр, быйыл 12 оҕо экзамены ситиһиилээхтик аһан бу колледжка ылыллыбыт. Бу сыл Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын академията Нам улууһун кытта бииргэ үлэлэһии дуогабарын түһэристэ. Модут агрооскуолатыгар комиссия кэлэн туппут экзаменнары аһан 5 оҕо академияҕа киирдэ.

Бу информацияны улуустааҕы үөрэх управлениетыттан Н. Г. Дьячковская биэрдэ. Кини билигин куоракка буола турар киирии экзаменнары ситиһиилээхтик туттарса сылдьар оҕолору ааттаталаата. Ол иһигэр Москваҕа баар Норуоттар икки ардыларынааҕы Саха университетыгар Хамаҕаттатааҕы сахафранцуз оскуолатын бүтэрбит Гоголев Дьулустаан, Үөдэй орто оскуолатын бүтэрбит Зырянов Афоня ылыллыбыттар. СГУ омук тылын факультетыгар маҥнайгы экзаменнарын үрдүк бааллаах Оконешникова Людмила (Хатыҥ Арыы), Харитонова Идиллия, Таркаева Наташа (Хамаҕаттатааҕы СХФАШ) - 10, Гоголева Оля - 9 балл сыаналаах туттарбыттар.

Л. ВЛАДИМИРОВА

Ардах түспэккэ сир-дойду кууран-хатан турар. Онон уоттан сэрэхтээх буоларгытын өрүү умнубаккытыгар көрдөһөбүт.

Намнааҕы лесхоз

Урукку курдук үс улахан баһаар кыайтара илик. І Хомустаах Кэҥкэмэтигэр 150 гектар сири сиэтэ. Билигин манна 16 десантник үлэлиир, 15 киһилээх бригээдэ І Хомустаахтан мобилизацияланна. Кыта Баалыга турбут уот 100 гектар сири сиэтэ. Эмиэ 20-чэ киһи, 2 трактор уоту уодьуганныы сатыыллар. Бу күннэргэ Аппааныттан, Бөтүҥтэн 20-чэ киһи мобилизацияланан таһаарыллыахтаах. Фрунзеҕа турбут уот барыта 300-кэ га сири күл-көмөр оҥордо. Манна олохтоохтор 20 киһилэрэ уоту утары охсуһар.

— Баһаар саҥа көрдүгэннэрэ туралларын утары саба тутабыт, — диэн кэпсиир лесхоз кылаабынай лесничнэйэ Г.Д. Сивцев.

Бэйэ информ.

Былыргыны былыт саппат

Биһиги улууспутугар культурнай-сырдатар үлэ 1945 сыл муус устар 10 күнүгэр диэри үөрэх ороҕуоннаах ыҥырыллыбыта. Ордук улахан дьону үөрэхтээһиҥнэ, итэҕэли утары охсуһууга күүстээх үлэ барбыта. Аҥардас биһиги улууспутугар 1934 сыллаахха 1800 киһи сурукка-бичиккэ үөрэммиттэрэ. Кэлин бу дьыаланы сүрүннээн ыытыы «Кыһыл муннуктарга» сүктэриллибитэ.

«Кыһыл муннуктары» тэрийии 1932 сыллтан саҕаламмыта. 1932 сыллга — 14, 1934 с. — 24, 1935 с. — 36, 1936 с. — 51 «Кыһыл муннуктар» тэриллэн үлэлээбиттэрэ.

Ороҕуоннааҕы кулууп өссө эрдэ тэриллэн баран, 1936 сыллаахха тохсунньу 1 күнүгэр «Дом социалистической культуры» диэн аатырбыта. Маҥнайгы директорынан Кузьмин Прокопий Данилович үөрэх ороҕуоннааҕы салаатын бириҥкээһинэн ананан үлэлээбитэ. Кэлин бу кулуупка директордарынан Устинов Иван Дмитриевич, Куличкин Роман Николаевич, Кириллин Василий Васильевич, Корнилова Евдокия Егоровна, Казанов Иннокентий Иванович, Киливеев Софрон Максимович, Слепцова Матрена Иннокентьевна, Эверстов Прокопий Степанович, Слепцов Егор Егорович, Игнатьев Иннокентий Максимович, Сивцев Петр Иннокентьевич, Ефимов Николай Гаврильевич, Шестаков Афанасий Федорович, Никифоров Николай Николаевич, Охлопков Иннокентий Егорович, Кириллова Розалия Борисовна араас кэмнэргэ үлэлии сылдьыыбыттара.

Маҥнайгы чаайынай библиотека 1926 сыллаахха Атыыһыт Хабырыыс (билиҥнитэ милиция дьиэтигэр) Охлопков Иван Семенович көҕүлээһининэн тэриллэ сылдьыыбыта биллэр. Ол гынан баран дьиҥнээх государственнай ороҕуоннаах библиотека 1937 сыллаахха Куонда Кириэһигэр аһыллыбыта. Сэбиэдиссэйдэринэн Макарова Дария Николаевна, Монастырева Татьяна Матвеевна, Скрябина Фекла Романовна үлэлээбиттэрэ. Татьяна Монастырева Аҕа дойду Улуу сэриитин ыар сылларыгар Ленинградтаах театральнай училищеҕа үөрэнэ сылдьан, Ленинград блокадатын усулуобуйатын тулуйбакка, тыына быстан, ол дойду буоругар көмүс ҥуоҕа хаалбыта. Кинилэр кэннилэриттэн сэбиэдиссэйдэринэн Попова Анисия Матвеевна, Ноева Анастасия Степановна, Матвеева Матрена Николаевна, Корякина Варвара Иннокентьевна, Захарова Екатерина Георгиевна, Габышева Мария Николаевна үлэлээбиттэрэ.

Культурнай-сырдатар үлэ саҥа тэриллэрэ 1937 сылтан саҕалаан тэриллэн барбыттара. Ити сыл ороҕуоҥҥа 16 аҕар балаҕаттар, 6 колхозтаах кулууптар эбии аһыллыбыттара. Оччотооҕута бу тэриллэри үөрэх ороҕуоннаах салаатын политическай-сырдатар үлэҕэ сектора, кини инспектордара салайаллара. Сектор салайаччыларынан Ядрихинскай Георгий Иосифович, Евсеев Семен Спиридонович, Данилов Данил Гаврильевич, Иванов Михаил Иннокентьевич, Протопопов Василий Никитич, Перевалов Василий Иванович үлэлээбиттэрэ.

Сектор 1938 сыллаах отчуотугар библиотекаларга 2702 экземпляр кинигэлээхтэрэ, 20 гитаралаахтара, 5 мандалиналаахтара, 1 пианиналаахтара, 1 бильярдаахтара, 11 гармошкалаахтара, 17 патефоннаахтара, 21 балалайкалаахтара ыйыллыбыт. Ити сыл 66 сиргэ культурнай отуулары тэрийбит. Онно 49 дакылаатты оҥорбут, 60 эркин хаһыаттары таһаарбыт. Ол сыл ороҕуоҥҥа 11 драм., 11 ҥүкүү, 9 музыкальнай, 1 байыаннай куруһуоктары үлэлэппит. Барыта 502 киһи тардыллыбыт. 87 пьесалар, 40 концертар көрдөрүллүбүттэр. Ороҕуоҥҥа саха фольклорнай айымныытын хомуйар 4 группа тэриллэ сылдьыыбыта. Олоҥхолор, остуоруйалар, чабырҕахтар хомуллубуттар.

Кырдьаҕас олоҥхоһуттар Прокопий Прокопьевич Ядрихинскай-Бэдьээлэ, Егор Герасимович Охлопков-Буоратай, Гаврил Семенович Кычкин-Хабыанньа, Василий Николаевич Попов-Бочоох, Афанасий Егорович Сивцев-Дьиибэ Бытык элбэх айымныыларын суруттарбыттара.

1939 сылтан ыла Культура Дьиэтэ бэйэтин үлэтин ордук кэҥэтэн ыыппыта. Элбэх культурнай походтар тэриллибиттэрэ. Саха сирин бөдөҥ драматурдара Суорун Омоллоон «Күкүр Уус», «Айаал», «Сайсары», Степан Ефремов «Ини-бии» диэн драмаларын ситиһиилээхтик туруоран, нэһилиэннэ биһирэбилин ылбыта.

1945 сыл муус устар 10 күннээх райсовет исполкомун быһаарыытынан культурнай-сырдатар үлэни үөрэх ороҕуоннаах салаатыттан арааран, райсовет культурнай-сырдатар үлэҕэ отдельгар уларытан тэриллибитэ. Ити күнтэн ыла отдел бэйэтэ туспа бюджеттаах, быланнаах райсовет биир бөдөҥ отделыгар кубулуйбута.

Отдел маҥнайгы сэбиэдиссэйинэн учуутал Ядрихинскай Максим Прокопьевич ананан үлэлээбитэ. Кэлин сэбиэдиссэйдэринэн Семенов Илларион Васильевич, Евсеев Семен Спиридонович, Готовцев Иван Иванович, Охлопкова Евдокия Степановна, Протопопов Афанасий Андреевич, Ксенофонтов Алексей Игнатьевич, Эверстов Василий Евтропьевич, Габышева Мария Николаевна, Колмогоров Иван Васильевич, Горохова Раиса Николаевна үлэлээбиттэрэ.

1950 сылтан ыла урукку аҕар балаҕаттар базаларыгар сельскэй кулууптары тэрийии саҕаламмыта. 5 сельскэй кулууптар, 2 сельскэй библиотекалар саҥа аһыллыбыттара уонна ороҕуоннаах библиотекаҕа оҕо библиотекатын отделениетын штата саҥа көрүллүбүтэ.

1954 сылга 15 сельскэй кулууптар, 9 сельскэй библиотекалар саҥа көрүллүбүттэрэ. Ити сыл райсовет культурнай-сырдатар отделыгар ороҕуоннаах кинофикация отдела холбоһон, «Райсовет культураҕа отдела» диэн уларытыллан аатталлыта. 2 стационарнай, 8 көһө сылдьар киноустановкалар холбоммуттара.

1957 сылга ороҕуоннаах библиотекаттан оҕо библиотекатын отделениета арахсан, «Оҕо ороҕуоннаах библиотеката» диэн туспа аатырбыта. Сэбиэдиссэйинэн Анисия Матвеевна Попова анаммыта. Кэлин кинини өр сылларга анал үөрэхтээх балта Попова Полина Петровна солбуйбута.

Культура тэрилтэлэрин идэлээх кадрдарынан хаччыйыы 1948 сылга диэри төрдүттэн суоҕа. Аҕа дойду сэриитин кэнниттэн 1948 сыллаахха республиканскай культпросвет училище маҥнайгы выпуһун биэрбитэ. Итиҥнэн ыла культура тэрилтэлэрин идэлээх кадрдарынан хаччыйыы саҕаламмыта. Холобур, 1967 сылга культура систематыгар 53 киһи үлэлиириттэн 9 кулуубунай, 13 библиотечнай, 6 музыкальнай үөрэхтээх кадрдар баар буолтара.

1949 сылдаахха Хатыҥ Арыы нэһилиэгэр республикаҕа аан маҥнайгынан ырыа-ҥүкүү колхознай ансамбла сельскэй кулууп базатыгар тэриллибитэ.

40 талааннаах ыччаттар ансамбль бастайаннай чилиэттэринэн ылыллыбыттара. Салайаччытынан үлэҕэ уопуттаах, талааннаах тэрийээччи Иванов Василий Павлович, музыканынан Решетников Иван Петрович анаммыттара. 40 киһилээх струннай оркестр тэриллибитэ. Бу нэһилиэккэ Анна Дорофеева, Анастасия Иванова, Мария Горохова, Мария Макарова, Дмитрий Носков курдук үтүөкэннээх ырыаһыттар бааллара. Анна Дорофеева уонна Дмитрий Носков республикаҕа ыытыллар фестиваллар, көрүүлэр түөртүү төгүллээх лауреаттара этилэр. Ансамбль үлэтэ-хамнаһа республикаҕа биһирэнэн, 1954 сылга Москва куорат түһүлгэтигэр ыҥыраллар чиэскэ тиксибитэ. Сэттэ чулуу толороччулар Герасим Марков, Василий Ядрихинскай, Илья Винокуров, Петр Поротов, Николай Софронов, Николай Данилов, Анна Седалищева барар буолтара.

Дьону эрчийэ республикаттан искусство бөдөҥ бэрэстэбиитэллэрэ: кэлин ССРС народнай артыыһа Василий Васильевич Местников, Саха АССР народнай артыыһа Тарас Павлович Местников, балатмейстердар Иннокентий Христофоров, Анна Готовцева нэдиэлэ устата тахса сылдьыыбыттара. Күрэхтэһиигэ коллективпыт лауреат буолан, улаханнык хайҕанан, өрөгөйдөөн кэлбитэ.

1960 сыллаахха оҕо музыкальнай оскуолата ороҕуон киинигэр аһыллыыбыта. Оскуола бастакы директорынан анал үөрэхтээх Бубякин Иван Афанасьевич ананан үлэлээбитэ. Ити сыл фортепьяно уонна баян кылаастарыгар 30-са оҕо үөрэммитэ. Кэлин оскуолаҕа анал үөрэхтээх Гурьева Татьяна Андреевна, Свешникова Вера Григорьевна, Новгородов Владимир Павлович кэлэн, салгыы айымныыларахтык үлэлээбиттэрэ.

1961 сыллаахха Культура ороҕуоннааҕы Дьиэтин базатыгар республикаҕа аан маҥнайгы ырыа-ҥүкүү коллектива тэриллибитэ. Үҥкүү коллективыгар 20, хорга 40 киһи бастайааннай чилиэттэринэн райсовет исполкомунан бигэргэтиллибиттэрэ. Балетмейстерынан Кириллова Розалия Борисовна, хормейстерынан Агапова Раиса Федоровна, баяниһынан айылҕаттан талааннаах Христофоров Илья Львович үлэлээбиттэрэ. Ити сыл Культура Дьиэтин иһинэн духовой, эстраднай, струннай оркестрдар тэриллибиттэрэ.

Ырыа-ҥүкүү коллектива нэһилиэннэҕ ортотугар айар үлэтин элбэхтик отчуоттаабыта. Коллектив республика тэрийэр түһүлгэлэригэр иннин кимиэхэ да өр сылларга биэрбэтэҕэ.

1967 сыллаахха Намнааҕы ырыа-ҥүкүү коллектива Иркутскай куоракка уус-уран самодеятельность Бүтүн Россиятааҕы көрүүтүгэр 18 киһинэн кыттыбыта уонна лауреат үрдүк аатын ылан, Москва куоракка түмүк көрүүгэ кыттар чиэскэ тиксибитэ. Коллектив Москва Кремилигэр, Съезтэр Дыбарыастарыгар тиийэ бэйэтин айар үлэтин отчуоттаабыта. Эмиэ лауреат аатын ылбыта уонна сыаналаах малларынан бириэмийэлэммитэ. Бу сыл Афанасий Шестаков баһылыктаах 9 киһилээх агитбригээдэ республика күрэхтэһиилэригэр бастаан, Улан-Удэ куоракка агитбригээдэлэр Бүтүн Россиятааҕы көрүүлэригэр улахан күрэхтэһиилэргэ кыттан, эмиэ лауреат буолан кэлбитэ.

Ороҕуоҥҥа паарка тутуута 1958 сылтан ыла саҕаламмыта. Сылын аайы тутуу тупсарыллан, кэҥэтиллэн испитэ. Билигин паарка нэһилиэннэҕэ таптаан сылдьар, сынньанар миэстэтинэн буолла.

Муэйдары тэрийии 1965 сылтан саҕаламмыта. Ити сыл ороҕуон киинигэр аан маҥнайгы музей Нам орто оскуолатыгар учуутуттар Василий Данилович Ядрихинскай, Петр Афанасьевич Ушницкай көҕүлээһиннэринэн тэриллибитэ. Ити музей 1967 сыллаахха Культура ороҕуоннааҕы Дьиэтигэр көһөрүллүбүтэ. Музей директорынан Сивцев Петр Иннокентьевич ананан үлэлээбитэ.

1972 сыллаахха музей анаан туруллубут дьиэҕэ көһөрүллүбүтэ. Директордарынан Сивцев Петр Иннокентьевич, Шестаков Афанасий Федорович, Павлова Айталина Петровна үлэлээбиттэрэ.

Кэлин ороҕуоннааҕы музей сабыдыалынан республика культуратын үтүөлээх үлэһитэ Охлопкова Мария Алексеевна көҕүлээһининэн Хатырык нэһилиэгэр М. К. Аммосов музейа, Партизаҥҥа кырдьаҕас учуутал Стручков Семен Никонович көҕүлээһининэн «Бойобуой Албан аат» музейа, 2 Хомустаахха «Үлэҕэ Албан аат» музейа тэриллэн үлэлиилэр.

Бу суруйуум культура тэрилтэлэрин үлэһиттэрин сэриитин иннинээҕи уонна кэннинээҕи кэмнэрин сырдатыыта туһаайыллар. Кэлин сылларга культура тэрилтэлэрин үлэлэригэр элбэх сонун уларыйыылар, сэргэхсийиилэр таҕыстылар. Онон культура билиҥҥи сайдыытын туһунан эдэрдэр иҥэн-тоҥон сырдаталларын нэһилиэннэҕэ көһүтэр.

Афанасий ПРОТОПОПОВ,
республика культуратын үтүөлээх үлэһитэ

Сэриилиннинээҕи уонна кэннинээҕи кэмнэргэ

Нам улууһугар культура тэрилтэлэрин бастакы үөскээһиннэрэ уонна кинилэр урукку үлэлэрин туһунан кылгас бэлиэтээһиннэр

XXX

Дойдуга Октябрьскай революция кыайыытын кэнниттэн культурнай революция киэҥник тэнитиллэн ыытыллыыта. Ордук улахан дьону үөрэхтээһиҥнэ, итэҕэли утары охсуһууга күүстээх үлэ барбыта. Аҥардас биһиги улууспутугар 1934 сыллаахха 1800 киһи сурукка-бичиккэ үөрэммиттэрэ. Кэлин бу дьыаланы сүрүннээн ыытыы «Кыһыл муннуктарга» сүктэриллибитэ.

«Кыһыл муннуктары» тэрийии 1932 сыллтан саҕаламмыта. 1932 сыллга — 14, 1934 с. — 24, 1935 с. — 36, 1936 с. — 51 «Кыһыл муннуктар» тэриллэн үлэлээбиттэрэ.

Ороҕуоннааҕы кулууп өссө эрдэ тэриллэн баран, 1936 сыллаахха тохсунньу 1 күнүгэр «Дом социалистической культуры» диэн аатырбыта. Маҥнайгы директорынан Кузьмин Прокопий Данилович үөрэх ороҕуоннааҕы салаатын бириҥкээһинэн ананан үлэлээбитэ. Кэлин бу кулуупка директордарынан Устинов Иван Дмитриевич, Куличкин Роман Николаевич, Кириллин Василий Васильевич, Корнилова Евдокия Егоровна, Казанов Иннокентий Иванович, Киливеев Софрон Максимович, Слепцова Матрена Иннокентьевна, Эверстов Прокопий Степанович, Слепцов Егор Егорович, Игнатьев Иннокентий Максимович, Сивцев Петр Иннокентьевич, Ефимов Николай Гаврильевич, Шестаков Афанасий Федорович, Никифоров Николай Николаевич, Охлопков Иннокентий Егорович, Кириллова Розалия Борисовна араас кэмнэргэ үлэлии сылдьыыбыттара.

Маҥнайгы чаайынай библиотека 1926 сыллаахха Атыыһыт Хабырыыс (билиҥнитэ милиция дьиэтигэр) Охлопков Иван Семенович көҕүлээһининэн тэриллэ сылдьыыбыта биллэр. Ол гынан баран дьиҥнээх государственнай ороҕуоннааҕы библиотека 1937 сыллаахха Куонда Кириэһигэр аһыллыбыта. Сэбиэдиссэйдэринэн Макарова Дария Николаевна, Монастырева Татьяна Матвеевна, Скрябина Фекла Романовна үлэлээбиттэрэ. Татьяна Монастырева Аҕа дойду Улуу сэриитин ыар сылларыгар Ленинградтаах театральнай училищеҕа үөрэнэ сылдьан, Ленинград блокадатын усулуобуйатын тулуйбакка, тыына быстан, ол дойду буоругар көмүс ҥуоҕа хаалбыта. Кинилэр кэннилэриттэн сэбиэдиссэйдэринэн Попова Анисия Матвеевна, Ноева Анастасия Степановна, Матвеева Матрена Николаевна, Корякина Варвара Иннокентьевна, Захарова Екатерина Георгиевна, Габышева Мария Николаевна үлэлээбиттэрэ.

Культурнай-сырдатар үлэ саҥа тэриллэрэ 1937 сылтан саҕалаан тэриллэн барбыттара. Ити сыл ороҕуоҥҥа 16 аҕар балаҕаттар, 6 колхозтаах кулууптар эбии аһыллыбыттара. Оччотооҕута бу тэриллэри үөрэх ороҕуоннааҕы салаатын политическай-сырдатар үлэҕэ сектора, кини инспектордара салайаллара. Сектор салайаччыларынан Ядрихинскай Георгий Иосифович, Евсеев Семен Спиридонович, Данилов Данил Гаврильевич, Иванов Михаил Иннокентьевич, Протопопов Василий Никитич, Перевалов Василий Иванович үлэлээбиттэрэ.

Сектор 1938 сыллаах отчуотугар библиотекаларга 2702 экземпляр кинигэлээхтэрэ, 20 гитаралаахтара, 5 мандалиналаахтара, 1 пианиналаахтара, 1 бильярдаахтара, 11 гармошкалаахтара, 17 патефоннаахтара, 21 балалайкалаахтара ыйыллыбыт. Ити сыл 66 сиргэ культурнай отуулары тэрийбит. Онно 49 дакылаатты оҥорбут, 60 эркин хаһыаттары таһаарбыт. Ол сыл ороҕуоҥҥа 11 драм., 11 ҥүкүү, 9 музыкальнай, 1 байыаннай куруһуоктары үлэлэппит. Барыта 502 киһи тардыллыбыт. 87 пьесалар, 40 концертар көрдөрүллүбүттэр. Ороҕуоҥҥа саха фольклорнай айымныытын хомуйар 4 группа тэриллэ сылдьыыбыта. Олоҥхолор, остуоруйалар, чабырҕахтар хомуллубуттар.

Кырдьаҕас олоҥхоһуттар Прокопий Прокопьевич Ядрихинскай-Бэдьээлэ, Егор Герасимович Охлопков-Буоратай, Гаврил Семенович Кычкин-Хабыанньа, Василий Николаевич Попов-Бочоох, Афанасий Егорович Сивцев-Дьиибэ Бытык элбэх айымныыларын суруттарбыттара.

1939 сылтан ыла Культура Дьиэтэ бэйэтин үлэтин ордук кэҥэтэн ыыппыта. Элбэх культурнай походтар тэриллибиттэрэ. Саха сирин бөдөҥ драматурдара Суорун Омоллоон «Күкүр Уус», «Айаал», «Сайсары», Степан Ефремов «Ини-бии» диэн драмаларын ситиһиилээхтик туруоран, нэһилиэннэҕэ биһирэбилин ылбыта.

1945 сыл муус устар 10 күннээх райсовет исполкомун быһаарыытынан культурнай-сырдатар үлэни үөрэх ороҕуоннааҕы салаатыттан арааран, райсовет культурнай-сырдатар үлэҕэ отдельгар уларытан тэриллибитэ. Ити күнтэн ыла отдел бэйэтэ туспа бюджеттаах, быланнаах райсовет биир бөдөҥ отделыгар кубулуйбута.

Отдел маҥнайгы сэбиэдиссэйинэн учуутал Ядрихинскай Максим Прокопьевич ананан үлэлээбитэ. Кэлин сэбиэдиссэйдэринэн Семенов Илларион Васильевич, Евсеев Семен Спиридонович, Готовцев Иван Иванович, Охлопкова Евдокия Степановна, Протопопов Афанасий Андреевич, Ксенофонтов Алексей Игнатьевич, Эверстов Василий Евтропьевич, Габышева Мария Николаевна, Колмогоров Иван Васильевич, Горохова Раиса Николаевна үлэлээбиттэрэ.

1950 сылтан ыла урукку аҕар балаҕаттар базаларыгар сельскэй кулууптары тэрийии саҕаламмыта. 5 сельскэй кулууптар, 2 сельскэй библиотекалар саҥа аһыллыбыттара уонна ороҕуоннааҕы библиотекаҕа оҕо библиотекатын отделениетын штата саҥа көрүллүбүтэ.

1954 сылга 15 сельскэй кулууптар, 9 сельскэй библиотекалар саҥа көрүллүбүттэрэ. Ити сыл райсовет культурнай-сырдатар отделыгар ороҕуоннааҕы кинофикация отдела холбоһон, «Райсовет культураҕа отдела» диэн уларытыллан аатталлыта. 2 стационарнай, 8 көһө сылдьар киноустановкалар холбоммуттара.

1957 сылга ороҕуоннааҕы библиотекаттан оҕо библиотекатын отделениета арахсан, «Оҕо ороҕуоннааҕы библиотеката» диэн туспа аатырбыта. Сэбиэдиссэйинэн Анисия Матвеевна Попова анаммыта. Кэлин кинини өр сылларга анал үөрэхтээх балта Попова Полина Петровна солбуйбута.

Культура тэрилтэлэрин идэлээх кадрдарынан хаччыйыы 1948 сылга диэри төрдүттэн суоҕа. Аҕа дойду сэриитин кэнниттэн 1948 сыллаахха республиканскай культпросвет училище маҥнайгы выпуһун биэрбитэ. Итиҥнэн ыла культура тэрилтэлэрин идэлээх кадрдарынан хаччыйыы саҕаламмыта. Холобур, 1967 сылга культура систематыгар 53 киһи үлэлиириттэн 9 кулуубунай, 13 библиотечнай, 6 музыкальнай үөрэхтээх кадрдар баар буолтара.

1949 сылдаахха Хатыҥ Арыы нэһилиэгэр республикаҕа аан маҥнайгынан ырыа-ҥүкүү колхознай ансамбла сельскэй кулууп базатыгар тэриллибитэ.

40 талааннаах ыччаттар ансамбль бастайаннай чилиэттэринэн ылыллыбыттара. Салайаччытынан үлэҕэ уопуттаах, талааннаах тэрийээччи Иванов Василий Павлович, музыканынан Решетников Иван Петрович анаммыттара. 40 киһилээх струннай оркестр тэриллибитэ. Бу нэһилиэккэ Анна Дорофеева, Анастасия Иванова, Мария Горохова, Мария Макарова, Дмитрий Носков курдук үтүөкэннээх ырыаһыттар бааллара. Анна Дорофеева уонна Дмитрий Носков республикаҕа ыытыллар фестиваллар, көрүүлэр түөртүү төгүллээх лауреаттара этилэр. Ансамбль үлэтэ-хамнаһа республикаҕа биһирэнэн, 1954 сылга Москва куорат түһүлгэтигэр ыҥыраллар чиэскэ тиксибитэ. Сэттэ чулуу толороччулар Герасим Марков, Василий Ядрихинскай, Илья Винокуров, Петр Поротов, Николай Софронов, Николай Данилов, Анна Седалищева барар буолтара.

Дьону эрчийэ республикаттан искусство бөдөҥ бэрэстэбиитэллэрэ: кэлин ССРС народнай артыыһа Василий Васильевич Местников, Саха АССР народнай артыыһа Тарас Павлович Местников, балатмейстердар Иннокентий Христофоров, Анна Готовцева нэдиэлэ устата тахса сылдьыыбыттара. Күрэхтэһиигэ коллективпыт лауреат буолан, улаханнык хайҕанан, өрөгөйдөөн кэлбитэ.

1960 сыллаахха оҕо музыкальнай оскуолата ороҕуон киинигэр аһыллыбыта. Оскуола бастакы директорынан анал үөрэхтээх Бубякин Иван Афанасьевич ананан үлэлээбитэ. Ити сыл фортепьяно уонна баян кылаастарыгар 30-са оҕо үөрэммитэ. Кэлин оскуолаҕа анал үөрэхтээх Гурьева Татьяна Андреевна, Свешникова Вера Григорьевна, Новгородов Владимир Павлович кэлэн, салгыы айымныыларахтык үлэлээбиттэрэ.

1961 сыллаахха Культура ороҕуоннааҕы Дьиэтин базатыгар республикаҕа аан маҥнайгы ырыа-ҥүкүү коллектива тэриллибитэ. Үҥкүү коллективыгар 20, хорга 40 киһи бастайааннай чилиэттэринэн райсовет исполкомунан бигэргэтиллибиттэрэ. Балетмейстерынан Кириллова Розалия Борисовна, хормейстерынан Агапова Раиса Федоровна, баяниһынан айылҕаттан талааннаах Христофоров Илья Львович үлэлээбиттэрэ. Ити сыл Культура Дьиэтин иһинэн духовой, эстраднай, струннай оркестрдар тэриллибиттэрэ.

Ырыа-ҥүкүү коллектива нэһилиэннэҕ ортотугар айар үлэтин элбэхтик отчуоттаабыта. Коллектив республика тэрийэр түһүлгэлэригэр иннин кимиэхэ да өр сылларга биэрбэтэҕэ.

1967 сыллаахха Намнааҕы ырыа-ҥүкүү коллектива Иркутскай куоракка уус-уран самодеятельность Бүтүн Россиятааҕы көрүүтүгэр 18 киһинэн кыттыбыта уонна лауреат үрдүк аатын ылан, Москва куоракка түмүк көрүүгэ кыттар чиэскэ тиксибитэ. Коллектив Москва Кремилигэр, Съезтэр Дыбарыастарыгар тиийэ бэйэтин айар үлэтин отчуоттаабыта. Эмиэ лауреат аатын ылбыта уонна сыаналаах малларынан бириэмийэлэммитэ. Бу сыл Афанасий Шестаков баһылыктаах 9 киһилээх агитбригээдэ республика күрэхтэһиилэригэр бастаан, Улан-Удэ куоракка агитбригээдэлэр Бүтүн Россиятааҕы көрүүлэригэр улахан күрэхтэһиилэргэ кыттан, эмиэ лауреат буолан кэлбитэ.

Ороҕуоҥҥа паарка тутуута 1958 сылтан ыла саҕаламмыта. Сылын аайы тутуу тупсарыллан, кэҥэтиллэн испитэ. Билигин паарка нэһилиэннэҕэ таптаан сылдьар, сынньанар миэстэтинэн буолла.

Муэйдары тэрийии 1965 сылтан саҕаламмыта. Ити сыл ороҕуон киинигэр аан маҥнайгы музей Нам орто оскуолатыгар учуутуттар Василий Данилович Ядрихинскай, Петр Афанасьевич Ушницкай көҕүлээһиннэринэн тэриллибитэ. Ити музей 1967 сыллаахха Культура ороҕуоннааҕы Дьиэтигэр көһөрүллүбүтэ. Музей директорынан Сивцев Петр Иннокентьевич ананан үлэлээбитэ.

1972 сыллаахха музей анаан туруллубут дьиэҕэ көһөрүллүбүтэ. Директордарынан Сивцев Петр Иннокентьевич, Шестаков Афанасий Федорович, Павлова Айталина Петровна үлэлээбиттэрэ.

Кэлин ороҕуоннааҕы музей сабыдыалынан республика культуратын үтүөлээх үлэһитэ Охлопкова Мария Алексеевна көҕүлээһининэн Хатырык нэһилиэгэр М. К. Аммосов музейа, Партизаҥҥа кырдьаҕас учуутал Стручков Семен Никонович көҕүлээһининэн «Бойобуой Албан аат» музейа, 2 Хомустаахха «Үлэҕэ Албан аат» музейа тэриллэн үлэлиилэр.

Бу суруйуум культура тэрилтэлэрин үлэһиттэрин сэриитин иннинээҕи уонна кэннинээҕи кэмнэрин сырдатыыта туһаайыллар. Кэлин сылларга культура тэрилтэлэрин үлэлэригэр элбэх сонун уларыйыылар, сэргэхсийиилэр таҕыстылар. Онон культура билиҥҥи сайдыытын туһунан эдэрдэр иҥэн-тоҥон сырдаталларын нэһилиэннэҕэ көһүтэр.

Афанасий ПРОТОПОПОВ,
республика культуратын үтүөлээх үлэһитэ

ААТТАРЫН ҮЙЭТИТИЭХХЭ

Кэнники сылларга Нам селота биллэрдик кэҥээн, сылын аайы саҥаттан саҥа кварталлар, уулуссалар эбиллэн иһэллэрэ кимиэхэ барытыгар кэрэхсэнэр. Мин село биир саҥа микроороойуонун - Нэлэгэр учаастагын туһунан бэйэм тугу саныырбын хаһыат аҕааччыларын кытта үллэстиэхпин итиэннэ село, улуус дьаһалталара мин этиибин учуоттуохтарын баҕарабын.

Нэлэгэр урукку өттүгэр Хамаҕатта нэһилиэгэр сыстара. Бу сиргэ Сыалдьа уонна Отой аҕаларын уустарын дьонноро түөлбэлээн сайылыыр сирдэрэ этэ. Итинэн сибээстээн Нэлэгэр кварталын уулуссаларыгар Нам ороҕуонун социальнай-экономическай сайдыытыгар дьоһун кылааттарын киллэрбит, революция саҕана итиэннэ Аҕа дойдуну көмүскүүр Улуу сэрии сылларыгар манна төрөөбүт-үөскээбит дьоннор аатталарын үйэтитэр иннитэн итиннэ саҥалыы быһыллар уулуссаларга кинилэр аатталарын иҥэрэргэ диэн этии киллэрэбин.

Аатта иҥэриллиэн сөптөөх кимнээх манна олорон ааспыттарай диэн боппуруоһу көтөхтөххө маныктар киирсиэхтэрин сөп.

1. Шапошниковтар. Петр Семенович I (Бөтүрүүскэ), Петр Семенович II (Бөтөкөй) иккиэн гражданскай сэрии кыттыылаахтара этилэр. Бөтүрүүскэ Шапошников сэбиэскэй былаас саҕана ороҕуоҥҥа даҕаны, нэһилиэгэр даҕаны тыа хаһаайыстыбата сайдарын туһугар элбэх сыратын биэрэн үлэлээбит киһинэн буолар. Кини 1939 сыллаахха Ленин аатынан колхоз председателинэн үлэлии олорон репрессияҕа түбэһэн хаайыыта баран өлбүтэ.

2. Суздаловтар. Михаил Суздалов Намҥа биир бастакынан атыыргиэн дьыалатын саҕалаабыт киһи этэ. Кини туттарбыт, кини кэмигэр тутуллубут тугуулар бэрт саҥардьыһыаннаҥа диэри бааллара. Холобур, маҕаһыына, мэндиэмэннээх ыскылаата улусПО билиҥҥи ыскылаатын территориятыгар турбуттара. Кини эмиэ репрессияламмыт киһи. Куоракка олорон өлбүтэ.

Петр Петрович Суздалов ороҕуоннааҕы сэбиэккэ тыа хаһаайыстыбатын отделын сэбиэдиссэйинэн, МТС-ка директорынан. Дьокуускайдааҕы тыа хаһаайыстыбатын техникумун директорынан ыкса өлүөр диэри үлэлээбит киһи буолар.

Иннокентий Петрович Суздалов «Соттой» коммуна тэриллиэҕиттэн колхозка үйэтин тухары үлэлээбитэ. Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа.

Иван Петрович I эмиэ коммуна саҕаттан кэлин колхоз, совхоз тутаах үлэһитинэн сылдьыыбыт киһи.

Иван Петрович Суздалов II учуутал этэ. Аҕа дойду сэриитин актыыбынай кыттыылааҕа.

Кузьма Петрович Суздалов 50-са сыл устата учууталлаан Нам эдэр ыччатын иитиигэ-үөрэтиигэ элбэх сыратын биэрбит педагог буолар.

3. Степановтар. Михаил Яковлевич Степанов - Майор Степанов сэбиэскэй былаас саҕаттан милицияҕа сулууспалаабыта. Кини Дьокуускайга, Сунтаарга, хоту ороҕуоннарга бэрт өр үлэлээбитэ, кэлин Намҥа кэлэн милицияҕа үлэлии олорон өлбүтэ. Эмиэ Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа.

Касьян Яковлевич Степанов Москватааҕы Тимирязев аатынан академияны намнартан биир бастакынан бүтэрбит зоотехник буолар. Аҕа дойду сэриитин кыттыылааҕа. Кини сэрииттэн аҥар атаҕа суох буолан кэлбитэ. Кэлэн төрөөбүт Намыгар, Дьокуускай куоракка зоотехнигынан үлэлээбитэ. Улууска ат сүүрдүүтүн спордун биир бастакынан тэрийсибит өлбөөдүйбэт түүлээх.

4. Гаврильевтар. Кузьма Петрович Гаврильев «Соттой» коммуна тэриллиэҕиттэн, кэлин колхоз буолтун да кэннэ илиитин үлэттэн араарбат үлэһит этэ.

Егор Петрович Гаврильев улуус маҥнайгы учууталларыттан биирдэстэрэ. Сииттэнэн, Намынан учууталлаабыта.

Гаврильев Миитэрээс төһө да кыра үөрэхтээх буоллар «Соттой» коммуна, кэлин Ленин аатынан колхоз бухгалтерынан үлэлээбитэ.

Семен Алексеевич Гаврильев эмиэ үөрэхтээх этэ. Ороҕуон тэриллэриттэн үлэлээбитэ. Кэлин репрессияланан баран куоракка киирэн олорон өлбүтэ.

Бу аатталаабыт дьоннорум аатталарынан уулуссалар баар буолар түбэлтэлэригэр, ким да бу тоҕо кинилэр аатталарын иҥэрдигит диэн боруохтаһар кыахтара суох буолуо дии саныыбын. Ол курдук кинилэр чахчы бэриниилээхтик үлэлээбит, биһиги улууспут, нэһилиэкпит сайдыытыгар сыраларын биэрэн турууласпыт, сорохторо саа тутан Ийэ дойдуларын көмүскэспит дьиҥнээх патриот дьоннор буолаллар.

Үөһэ эппитим курдук Нам селотун дьаһалтата бу боппуруоһу ыллыктаахтык ылсан үөрэтэн көрөрө наада.

Анна ЗАХАРОВА,
Хамаҕаттаттан төрүттээх тыыл, үлэ ветерана

АХТАН-САНААН КЭЛЛЭХХЭ...

47 сыллааҕыта, 1954 сыллаахха, Хатырык интернатыгар олорон, 7-с кылааска үөрэнэ сылдьан Нам сэлиэнньэтигэр муус устар бүтүүтүгэр комсомолга киирэ сатыы ууну-хаары кэһэн, ибили сытыйан уонча сыл буолан киэһэ Намы булбуппут. Онно бааллара: Иванов Коля, Бугаев Коля, Захаров Кеша (Арбыттар), Дьяконов Коля (Дьирээ, Модут) уонна мин (Фрунзеттан) о.д.а.

Мин ынах этэрбэһим сытыйан хаамарбын мэһэйдиирэ. Билиҥҥи музыкальнай оскуола дьиэтигэр райком хонтуората үлэлиирэ, хотулуу-илин өртүгэр саха балаҕана баара, харабыллар олорор дьиэлэрэ, онно хоммуппут.

Сарсыныгар райкомол бюротугар комсомолга киирэ хонтуораҕа таҕыстыбыт. Райкомол 1 секретарын хоһо арҕаа көрүдүөрүнэн барыы, хоту өҕүллүү көрүдүөр муннук хоско баара. Устааптан уонна онтон-мантан боппуруос биэрэллэрин эппиэттэһэн райкомол 1 секретара Терютин Михаил Иннокентьевич комсомол чилиэнинэн ылыллыбыппытын эппитэ. Долгуйа түспүппүт оччотооҕу килбик-мукутах тыа уолаттара. Олоххо буһанхатан, эриллэн-мускуллан араас идэлээх дьоннор буола улааппыппыт.

Иванов Николай Иннокентьевич - культпросвет училищены бүтэрэн, Көбөкөн кулуубун сэбиэдиссэйинэн, Арбын сельсоветын председателинэн, «Коммунизм» колхозка партия ыҥырыытын өйөөн сибиинньэ ферматтан биригэдьииринэн о.д.а. үлэлэргэ таһаарыылаахтык үлэлээбитэ (оскуолаҕа да сылдьан баянҥа оонньуур этэ).

Бугаев Николай Федотович - Советскай армияҕа сулууспалаан кэлэн баран, Арбын биригээдэтигэр производствоҕа үлэлии сылдьан Дьокуускайдааҕы салайар кадрдар техникумнарын, кэлин Хабаровскайдааҕ

ТҮЛЛҮК ХААРА

Мелодистар туһунан

Улууска барыта сана биллэн эрэр авторлардыын, ааттаах-суоллаах мелодистардыын 40-са айар киһи баар. Былырыын күһүн биир дойдулаахпыт Григорий Дмитриевич Новгородов төрөөбүтэ 60 сылыгар анаан ахтыы-киэһэтин ыыппыппыт. Дьиэ кэргэттэрэ кэлэн кэпсээн, дьиэ кэргэн архыыбыттан элбэх матырыйаалары биэрбиттэрэ. Биэчэргэ элбэх ырыаларын истэн, астынан барбыттара.

Биир үчүгэй сонунунан «Саха мелодистара» II-с кинигэтигэр биһиги улуустан 12 мелодист кинигэҕэ киирбиттэрэ буолар. Мелодистар М.Н. Елисеева, самодеятельнай композитор И.А. Бубякин айар киэһэлэрэ, Кыһыл Дэриэбинэттэн Петр Охлопков, Бөтүнтэн Татьяна Кириллина компакт-дискалара тахсан, айар киэһэлэрин презентацията олохтоох культура үлэһиттэрин тэрээһиннэринэн буолла.

Саас ырыаны суруйар авторлар I республиканскай форумнара буолан ааста. Онно 21 улуустан мелодистар кыттан, концертаан бардылар. Саха ырыата хайа хайысханан сайдар диэн боппуруос тула улахан кэпсэтии буолла. Ырыа ылланар эрэ буолбатах, иитэр суолталааҕын бэлиэтээтилэр. Форумҥа Президент М.Е. Николаевы кытта көрсүһүү ырыаҕа улахан суолта уурулларын көрдөрдө. Президент ырыа хас биирдии киһиэхэ тиийиэхтээҕин, ордук чуолаан оҕолору кытта үлэлэһиэххэ наада диэн тоһоҕолоон эттэ.

Бу форум түмүгүнэн муус устар 27 күнүгэр II республикатааҕы патриотическай ырыа конкурса тэриллэн ыытылынна. Биһиги улуустан «Дьүөгэлэр» вокальнай ансамбль Президент анаабыт «Төрөөбүт дойду туһунан бастыҥ ырыа» номинацияҕа лауреат аатын ылбыта биһиэхэ үөрүүлээх да, соһуччу да буолла.

Биир дойдулаахпыт самодеятельнай композитор Г. Слепцов мелодиятыгар, М. Ефимов тылыгар «Төрөөбүт алааскын эн таптаа» диэн ырыаны З. Винокуров аатынан оҕо музыкальнай оскуолатын учууталларын народнай инструменнарын оркестра доҕуһуоллаан («тыыннаах музыка»), ордук киэргэттэ. Кинилэргэ махтанарбытын биллэрэбит.

Биһиэхэ улууспутугар мелодистар кинигэлэрэ тахсыыта кыайтарбат. Үп-харчы көстүүтэ ыарахан. И. Бубякин, А. Шестаков кинигэлэрэ тахсыахтаах. Олохтоох композиторбыт Василий Алексеевич Зырянов 65 сааһын көрсө улахан отчуоттуур концера буолуохтаах. Кини республикаҕа уус-уран самодеятельноска, хоровой ырыалары суруйууга билиҥҥитэ соҕотох композиторбыт буолар. Республикаҕа элбэх биирдиилээн мелодистар кинигэлэрэ тахсарыгар музыкальнай редактор быһыытынан биллэр. Композитор ырыаларын уус-уран самодеятельность эрэ буолбатах, бүтүн профессиональнай коллективтар, республикаҕа ытыктанар хормейстердар, композиторлар билинэр киһилэрин юбилейын тэрээһиннээхтик ыытыахпытын наада.

Улууспутугар мелодистар аҕыйаҕа суохтар. Кинилэртэн маннык мелодистар таһаарыылаахтык үлэлииллэр: Татьяна Петровна Кириллина (Бөтүҥ), Христина Дмитриевна Макарова (Бөтүҥ), Петр Васильевич Охлопков (Кыһыл Дэриэбинэ), Андрей Терентьевич Замятин (Нам), Валерий Ефремович Егоров (Нам), Владимир Павлович Жирков (Партизан), Степанида Бурнашева, Феврония Аргунова (Хамаҕатта), Афанасий Татаринов (Хатырык) уо.д.а.

Е. КУТУКОВА,
мелодистар улуустаабы түмсүүлэрин салайааччыта
Хаартыскаҕа: Нам улууһун мелодистара

БУ ЫАРЫЫ КИМИ БАҒАРАР БУУЛУОН СӨП

Дьон, этэҥҥэ буоллахтарына сэттэ хонугунан үтүөрэн тахсар сурахтаахтара. Оттон мин аахпыт 21 суукка ҕа сыппыттаабым. Ити 1977 сыллаахха этэ.

Быйыл кэлэн 70-мун туолбутта, ол саҕана мунурдаахпынан өлүөх киһини хирург Александр Данилович Петров өрүһүйбүтүгэр махтаммыт бэлиэбин хоһоонунан суруйбутум. Миигин курдук Петров хирург төһөлөөх элбэх киһини бэттэх аҕалбыт үрүҥ санаалаах аанньал буолуой?

Бу хоһоону даҕаны, биир палатаҕа сыппыт түөһэм Николай Алексеевич Ноговицынна көҕүйэн суруйбуттаабым. Кини мээнэ киһи буолбатах. Ийэ дойдутун көмүскэспит сэрии ветерана уонна үйэтин тухары дьон дуоһатын туһугар түүннэри-күннэри сүпсүүрбүт доруобуйа харыстабылын туйгуна этэ.

Түбэлтэлээх бастайы, үлэспит курдук кини биһиги биир күн операцияланан биир палатаҕа 21 хонукка сыппыппыт.

МАХТАММЫТ БЭЛИЭБИН БИЛЛЭРЭН

Мунурдаах ыарыыта буулаата
Доруобай бэйэбин мускуйда,
Эрэйдээх ыарыы энэрдэстэ,
Чэгиэн бэйэбин эрийдэ.
Өйдөөбөтөх өттүбүттэн киирэн
Өлөрө сыста өмүтүннэрэн,
Санаабатах өттүбүттэн ылан
Сарбыйа сыста сааспын.
Түһээбэтэх өттүбүттэн түһэн
Түөрэ көтө сыста төлкөбүн,
Сэрэйбэтэх өттүбүттэн кэлэн
Сии сыста дуоһабын.
Ол ыарыыга ууруллар эбит
Уол оҕо одун уураҕа,
Бу ыарыыга ыйыллар эбит
Кыыс оҕо тыйыс ыйаҕа.
Баччаҕа кэлэр быаҕа
Сайдыылаах олоҕу баттаһан
Сап саҕаттан оппучча
Санаабын этэ сытабын.
Манан сэдиптээн мин
Маҥан халааттаах
аанньалларбар
Малтаччы да буоллар
Махтал баһыыба тиэрдэбин!
Аны даҕаны врачтар
Абыраллаах дьон буолуҥ!
Өлөн эрэри өрүһүйүҥ,
Быстан эрэри быыһаан!
Үктэннэрэн иһиҥ үлэһиттэри
Үлүскэннээх олох үөһүгэр.
Үөрдүҥ-көтүтүҥ үгүстэри
Үрүҥ халааттаах аанньаллар!
Иккистээн ыалдьыбат оҥорбут,
Күммүн салгыы көрдөрбүт
Күн күбэй киһиэхэ
Нохтолоох сүрэхтэн эҕэрдэ!
Эмтээбит врачпар тосхойон
Махтаммыт бэлиэбин биллэрэн,
Петров хируру айхаллаан
Привет-поклон ыытабын!

Сааһырбыт дьоҥҥо аныыбын

СЭМСЭ-КӨМӨ БУОЛЛАРБЫАТ!

Туох да диэбит иһин
Миэнэ, күн бүгүн
Тиийэн кэллэ сэттэ уонум.
Сыл хонук диилларин
Субу кэлэн дьэ биллим.
Сэрии сылларын саҕана
Сиэлбит-хаампыт
хонууларым
Салбаҥ алаастарыгар
аастаҕа.
«Оонньооботох» оҕо сааспын
Ол курдук атааардаҕым.
Сэмэй-көрсүө,
кырдьаҕастаар,
Сааһырбыттар биһиги
Сибилигин кэлэн даҕаны
Сүрэх эрэ баҕатынан
Сэниэлээхтик сананан
Сэлээннэммэккэ олорон,
Сиэттэрбитигэр тиийэ
Сэмсэ-көмө буолларбыат!

Николай КОКОРЕВ.
Хамаҕатта

Астролог сылыктаабыына

БЭРИЭЧЧИКТЭЭХ ТҮҮЛ

Саха киһитэ биттээх түүллээх, курдат билэр үйулҕалаах, сэрэйэр-таайар иэйиилээх диэн биллэр. Былыр, айылҕа хайдах айыллыбытынан турар, киһи өйө-санаата айылҕатын курдук чөл эрдэҕинэ, түүллэринэн инники олохторун дьылҕатын, күнү-дьылы билгэлиллэрэ. Саха киһитэ, бэл, хаһан өлөрүн торумнанара. Хоноһоттон тугу түһээбитин дьиэлээх хайаан да ыйытара. Кылгатан эттэххэ, түһээн, ол аата сирдээҕэр атын эйгэҕэ ыалдьыттаан кэлэбит. Түүлү мунура суох бөлөсүөпүйэ дииллэр. Онон түүл тугу кэпсиир эбитий?

Арай үөһэ үрүҥ былыт курдуктан сиргэ кирилиэс түһэн турар эбит. Кирилиэспин тула хаама сылдьан: «Ээ, ырайдара диэн Үпүүтэргэ баар буоллаҕа», — дии саныыбын. Ортотун диэки икки сиринэн чарапчы курдугу көрөн: «Сынньанар сирдээх эбит, уһун да кирилиэс, киһи утатан тиийиилиҥ ээ, арба да, уу ылыныыһыкпын», — диэн.

КИРИЛИЭС олох түһүүтүн тахсыытын көрдөрөр. **ЫРАЙ ҮПҮҮТЭРГЭ** — ол Үпүүтэр сулус аныгыскы кэлиэхтээҕин кэнниттэн олох туһунан. **УТАТЫЫ** - сут-кураан дьыллары этэр. **СЫННЬАНАР СИРДЭЭҔЭ** - ол сэниэ ылларар биир, икки сыл үүнүүлээх сыллары кэрэһэлиир. **УУНУ ЫЛЫНАРЫМ** — ол киһи ууга наадыйар кэмин этэр. Сэниэ ылларарынан сылыктаатахха, кураан уһун буолуон сөп эбит.

Иккиһэ: «Үрдүгэр ононманан күөхтэрдээх хагдарыйбыт от үүммүт балаҕана турар. Түннүгүн үөһэ өттүнэн уобуруччулуу сыап кэтэрдиллибит. Иһигэр киирбитим кинигэ бөҕө кыстаммыт, үс атахтаах остуол үрдүгэр иһит-хомуос баар эбит. Мунньукка оттуллубатах көмүлүөк ohох турар. Холуманыгар отторго анаммыт курдук, мас кыстаммыт. «Хаһан оттор баҕайыларай?», — дии саныыбын.

Тойонноохуна маннык. БАЛАҒАН — саха олоҕун көрдөрөр. **КҮӨХТЭЭХ ХАГДАРЫЙБЫТ-ОТ** — ол ким эрэ үчүгэйдик, ким эрэ мөлтөхтүк олоруохтааҕын этэр, **СЫАБЫНАН ЭРИЛЛИБИТ** — ол улахан омук кыра омук өйдөөҕүмсүйэрин сөбүлээбэт ньыматын туттуохтааҕын этэр. **КИНИГЭ** — ол үөрэх, билии-көрүү бэриллэр диэн. **ОСТУОЛГА ИҺИТ-ХОМУОС** — ол ас-үөл туһунан быһыылаах. **ОТТУЛЛУБАТАХ ОҺОХ** — тугуй? **ОҺОХ** — олох-дьаһах, ууһуур-тэнийэр тыын салҕаныыта өйдөбүллээх диэххэ сөп. Ohoҕун таһыгар үгүстүк ороohooччу дьахтар буоллаҕа дии. Кэнэҕэһин кэнэҕэс саха тыллаах көрдөнөн булсуохтара диэн өбүгэлэрбит үһүйээннэригэр чугаһаан иһэбит быһылаах, ол курдук төрүөхтээх төрүөҕүн түҥнэри төлкөлөөн, омугун сиэтэр атын төрүөхтэнэн, ууһуур-тэнийэр тыыммытын кылгатан иһэллэр. Билиҥҥи саха атын омук тылынан, атын омук үөрэҕинэн мэйиилэммитинэн, төрөөбүт тылынан туттар эйгэтэ күнтүүн аччаан иһэр.

Былыыр-былыр сахалар хоту диэки куотан иһэн биир мындыр киһи сүбэтинэн оҕус хабаҕа мөһөөччүккэ ньэһимиэн сиэмэтин кутан мутукка ыйаан хаалларбыттар. Ону эккирэтээччилэр булан: «Күүстээх аһылыктаах ситтэрбэт ураанҥхайдар эбит», — диэн төннүбүттэр. Сир быыһа онтон саҕаламмыт. Билигин сахалыы ийэ өйдөөх мындыр саха киһитэ баар буолуон наада эбит.

Таарыччы эттэххэ, быйыл Үпүүтэр сулус күннүүн көрсүһэр, онон быстах этиҥнээх ардахтаныа, өскө кураан этиҥэ буоллаҕына ойуур баһаара элбиэ. Күн «буурҕата» түһүө, оччоҕо 1990-1991 сыллардааҕы курдук быһыымайгы буолуон сөп. Быйыл дьааттаах моҕой сыла, онон киһи сыыһата-халтыта элбиэ. Атын өйдөбүлүнэн ҕалэр XXI үйэ 2004 сылтан саҕаланыа, онуоха диэри XX үйэ бөҕүнсыыһын, кирин-хоҕун ыраастанан тиийиэхтээх.

Сааскы түүллэрбин саанылаан соҕус кэпсээтэххэ итинник. Ол төһө сөбүн-сыыһатын быйылгы сайын, инники олохпут көрдөрөн иһиэ.

Чэ, аныгы үйэҕэ этэҥҥэ тиийиэхэйин!

Т. КӨЛӨҺҮӨП.
Бөтүк

Иллэҥ кэмнэ

1 №-дээх диаграмма

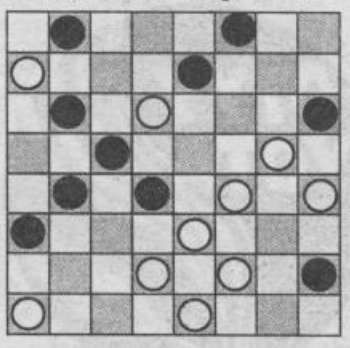

№ 1 Үрүҥнэр: a1, a7, d2, d6, e1, e3, f2, f4, g5, h4 (10). Харалар: a3, в4, в6, в8, c5, d4, e7, f8, h6, h2 (10).

2 №-дээх диаграмма

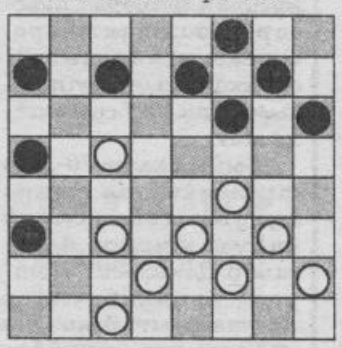

№ 2 Үрүҥнэр: c1, c3, c5, d2, e3, f2, f4, g3, h2 (9). Харалар: a3, a5, a7, c7, e7, f6, f8, g7, h6 (9).

3 №-дээх диаграмма

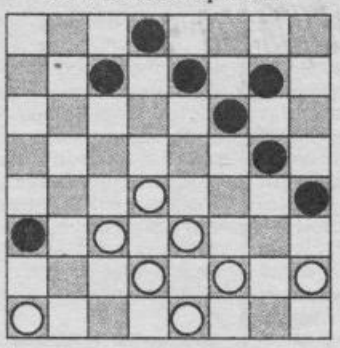

№ 3 Үрүҥнэр: a1, c3, d2, d4, e1, e3, f2, h2 (8). Харалар: a3, c7, d8, e7, f6, g5, g7, h4 (8).

4 №-дээх диаграмма

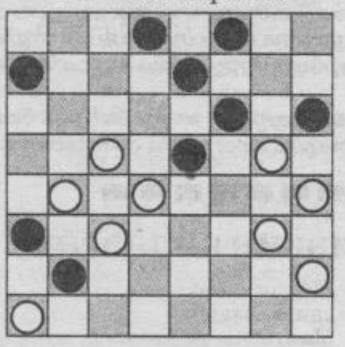

№ 4 Үрүҥнэр: a1, в4, c3, c5, d4, g3, g5, h2, h4 (9). Харалар: a3, a7, в2, d8, e5, e7, f6, f8, h6 (9).

5 №-дээх диаграмма

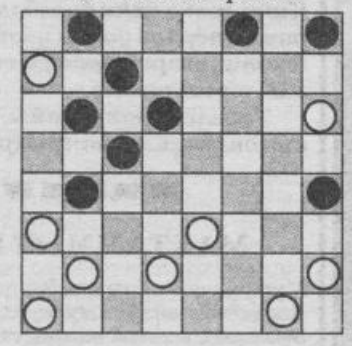

№ 5 Үрүҥнэр: a1, a3, a7, в2, d2, e3, g1, h2, h6 (9). Харалар: в4, в6, в8, d5, c7, d6, f8, h4, h8 (9).

6 №-дээх диаграмма

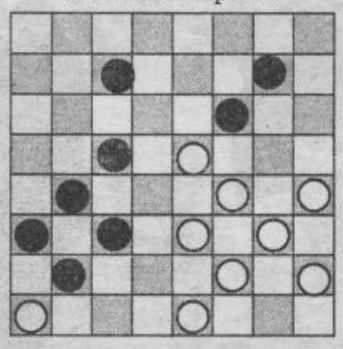

№ 6 Үрүҥнэр: a1, e1, e3, e5, f2, f4, g3, h2, h4 (9). Харалар: a3, в2, в4, c3, c5, c7, f6, g7 (8).

Үрүҥнэр саҕалыыллар уонна кыайаллар.
Сорудахтары сүүмэрдээтэ уонна бэчээккэ бэлэмнээтэ спорт маастарыгар кандидат Климент СИВЦЕВ

Тыл сыла

ГРАФ БИЭРЭГИН ХОҺООННЬУТТАРА

Тыл сылыгар аналлаах Герасим Марков «Тыл тоҕо сыыһырарый?» ыстатыйатын олус биһирээн аахтыбыт, онон сибээстээн саха тылын сайыннарыыга кыттыһан тураммыт эмиэ суруйарга сананныбыт. Ол курдук Затон оскуолатыгар саха тылын оҕолор үөрэппиттэрэ 10 сыл буолла, ол түмүгэр бу оскуолаҕа саха тыла букатыннаахтык үөрэтиигэ киирдэ. Билигин оҕолорбут суруйар, кэпсиир, айар кыахтаннылар. Оҕолор бэйэлэрэ айбыт хоһооннорун уонна күндү ыалдьыппыт Т. Е. Сметанин бииргэ төрөөбүт балтын хоһооннорун ааҕааччыларга тиэрдэбит.

Ф. ПРОТОДЬЯКОНОВА, М. СИВЦЕВА,
саха тылын учууталлара

КҮНДҮ КИҺИ ИЙЭ

Ийэттэн үчүгэй туох
да суох,
Ийэттэн сылаас туох да
суох.
Ийэҥ эйиигин таптыыр
уонна эйиэхэ үөрэр.
Ийэҕин үөрт, аһын,
таптаа, махтан.
Туох баар кэрэ ийэттэн
саҕаланар,
Дьиэҕэ ийэҥ киирдэҕинэ
Дьиэҥ барыта сырдыы
түһэр.
Ол иһин ийэ дьиэ күнэ,
ыйа.
Ийэҥ эйиигин
сыллаатаҕына
Тыһыынча кыһыл
көмүстэн үчүгэй.
Кинини куруук
аһын, көмөлөс,
Ийэҕин үөрт, харыстаа
уонна кинини өйдөө.

ПАВЕЛ БАИШЕВ,
7 кылаас

ТАПТЫЫБЫН ГРАФ БИЭРЭГИН

Таптыыбын Сахам сирин,
Таптыыбын Дьокуускай
куораппын,
Таптыыбын Намым
улууһун,
Олус таптыыбын
Грабым биэрэгин.
Кыһын таптыыр
бөһүөлэкпэр
Чугас доҕотторбун кытта
Үөрэ-көтө үөрэнэрбин
Олус да таптыыбын!
Саас Граф биэрэгэр
Хойуу тыатын устун
Дьаарбайарбын -
Олус да таптыыбын!
Итии сайын буоллаҕына
Лена өрүс уутугар
Дуоһуйа сөтүөлүүрбүн
Олус да таптыыбын!
Күһүн Граф биэрэгин
Хонуутун устун сылдьаммын
Сибэккини, эмтээх оту
хомуйарбын
Олус да таптыыбын!

АСЯ НИКОЛАЕВА,
6 кылаас

БУ КУРДУК СУЛУСТААХ КИЭҺЭҔЭ...

Харанга халлааммыт
иэнигэр
Элбэх да сулустар
тахсаннар,
Киэҥ куйаар кистэлэҥ
олоҕор
Бар дьону угуйа
сырдыыллар.
Бу курдук сулустаах
киэһэҕэ
Эн биһи дьаарбайа
сылдьаммыт
Ол көстөр чаҕылхай
сулуһу
Биһиги сулуспут
диэбиппит.
Доҕоччуок, өйдүүрүҥ
буолаарай,
Тапталгын билиммит
киэһэҕэр
Тапталым сирдээҕи
сулуһа
Эн эрэ буолаҕын
диэбиккин.
Көрүүй даа, сулуспут
биһиэнэ
Үөһэттэн үөрбүттүү
чаҕыллар,
Доҕоччуок, хаамсыахха
наҕыллык
Ол кэрэ кэмнэри санаһан.

Екатерина СМЕТАНИНА

ВРАЧ СЭРЭТЭР

СИФИЛИСТЭН СЭРЭНИҢ

Билиҥҥи кэм биир ыарахан проблемата - венерическэй ыарыылар киэҥник тарҕанан, киһи доруобуйатыгар улаханнык охсоллорунан, обществоҕа кутталлаахтарынан, дьон аймах уу-hууругар буортулаарынан социальнай суолталаннылар. Сифилис, гонорея, трихомониаз, хламидиоз аан дойдуга ордук тарҕаммыт ыарыыларга киирсэллэр, грипп эпидемиятыгар уонна малярияҕа эрэ баһыйтараллар.

2000 с. устата Саха Республикатыгар 2332 маҥнай диагнозтаммыт сифилистээх уонна 2658 гонореялаах ыарыһах регистрацияламмыт. Биһиги улууспутугар 5 сыл иһигэр венерическэй ыарыынан сутуллуу көрдөрүүтүн билсиҥ. **Сифилис** : 1996 —4, 1997 — 5, 1998 — 40, 1999 — 17, 2000 — 25. **Гонорея**: 1996 — 60, 1997 — 34, 1998 —10, 1999 —16, 2000 — 17.

Сифилис - сыстыганнаах ыарыы, . хроническайдык, биир кэм уонна сүтэ-сүтэ, кистэлэҥ периодтаах барыан сөп, киһи туох баар органнарын уонна тканнарын сутуйар, сылдьыстахха половой өттүнэн бэриллэр, ону тэҥэ удьуорга нэһилиэстибэнэн. Сифилиһинэн сутуллуу ыалдьыбыт киһиттэн үксүн половой өттүнэн, дэҥҥэ ыарыһах туттубут, кини силинэн, атын салыҥынан, тириитин баһын ириҥэтинэн киртийбит предметтар нөҥүө буолуон сөп. Уураһыы, ытырыы, дьиэ тэрилин (ньуоску, ыстакаан, бөппүрүөскэ, мундштук о.д.а.) нөҥүө сыстыы бытовой сифилис диэн ааттанар.

Сифилиһи бледная трепонема диэн микроб үөскэтэр. Кини намыһах температураны, сииги тулуйар эрээри, оргутууттан, дезинфекциялаһынтан түргэнник өлөр.

Сифилис үксүн үс кэрдиис кэмнээх буолар, олор утуусубуу уларыйаллар. Ыарыы маҥнайгы көстүүтэ - кытаанах шанкр, ол аата кыра ыалдьыбат баас, - сыстыы кэнниттэн 3-4 нэдиэлэ инкубационнай период буолан баран трепонемалар киһи организмыгар ханан киирбит сирдэринэн тахсар, үксүн половой органнарга, сороҕор атын локализациялаах буолар, ол иһигэр айахха. 10-ча күн буолан баран шанкртан чугас лимфоузеллар улаатааччылар (быттыкка, сыҥаах анныгар, моойго о.д.а.). Ыарыыта суох буолан, ити улаатыыга ыарыһахтар кыһанааччылара суох. Кытаанах шанкр үөскээбитэ 2 нэдиэлэ эрэ кэнниттэн Вассерман реакцията көрдөрүүлээх буолар.

Кытаанах шанкр үөскүөҕүттэн саҕалаан тириигэ уонна салыҥнаах бүрүөлэргэ ымынах ыһыар диэри сифилис бастакы периода аанар. Ити период 6-8 нэдиэлэ устата барар. Маҥнайгы период бүтүүтүн саҕана ыарыһахтар уулара көтүөн, төбөлөрө ыалдьыан, аппетиттара сүтүөн сөп, кыыһырымтыа буолаллар, уҥуохтара ыалдьар (ордук түүн), сороҕор температуралара 38-39 тиийэ үрдүүр.

Кытаанах шанкр тахсыаҕыттан 40-50 хонук эбэтэр сутуллуу буолбута 2-3 ый кэнниттэн сифилис иккис периода саҕаланар уонна ортотунан 2-4 сыл тэнийэн барар. Тириигэ уонна салыҥнаах бүрүөлэргэ олус элбэх ымынах тахсар, ол эрээри кыһыйбат да, аһыйбат да. Айах иһигэр, тылга, миндалиналарга маҥан баастар үөскүүллэр, олор эмиэ мэһэйдээбэттэр.

Кыһыллыҥы бээтинэ курдук ымынахтар (розеолы) уонна түмүктэр (узелки) тахсаллар. Кэнники кинилэр сүтэ-сүтэ үөскээн улааталлар, элбэх буолан бөлөхтөһөллөр. Половой органнарга, ол аттынан түмүктэр мунньустан инчэҕэй баастарынан бүрүллэллэр. Бу кэмҥэ ыарыһах туттубут малыттан, таҥаһыттан сыстар куттал баар.

Сифилис иккис стадиятыгар тирии ымынахтара эмтээһинэ суох сүтүөхтэрин уонна иккистээн тахсыахтарын сөп. Оччоҕо ыарыһах дьон баттахтара, хаастара, кыламаннара түһэр.

Сифилис үһүс периода ыарыһахтар 50 %-гар 3-5 сылынан буолар, сороҕор 30-60 сыл ааспытын кэннэ. Үксүн эмтэммэтэх дьоҥҥо (64 %), ситэ эмтэммэтэхтэргэ (35 %) буолар. Толору эмтэммиттэр 1 %-ра эрэ үһүс стадияланан ыалдьаллар, ол атын хроническай ыарыылаах эбэтэр алкоголизм, наркомания, токсикомания буолан мөлтөөбүт дьон.

Ыарыыҥ үһүс периодыгар тириигэ, салыҥнаах бүрүөлэргэ, тканнарга уонна органнарга чэрдэр уонна гуммалар (ириҥэлээх көҥдөйдөр) үөскүүллэр. Холобур, мурун уҥуоҕа сытыйан сиҥнэр. Оннук бары органнарга уонна нервнэй системаҕа кэммэт гына охсор. Ордук ыарахан түмүгэ - сайда турар паралич.

Сифилис эмтэниллэр. Эмтээһин ситиһиилээх буоларыгар эрдэтээҥи диагностика, ыарыы эрдэттэн биллэрэ улахан суолталаах. Сифилис саҕаланан эрэр кэмигэр эмтэнилиннэҕинэ бу ыарахан ыарыы сыыстарыытын уонна тарҕаныытын куттала сэрэтиллэр. Бэйэни эмтэнии уонна «уопуттаах доҕоттор» сүбэлэрин тутуһуу ыарыы таска биллибэт инкубационнай периодун эрэ уһатар, ол кэнники ыараханнык охсор. Онон венеролог-быраска түргэнник көрдөрүөххэ наада.

Сифилиһинэн ыалдьыбат туһугар:

1. Сиэр-майгы өттүнэн ыраас, кэргэннии иэскэр бэриниилээх буолуохтааххын, мээнэх түбэспиччэ половой сибээстэн тумнуохтааххын.

2. Тус гигиенаны мэлдьи тутуһуохтааххын, туора дьон малларынан туттуо суохтааххын.

3. Билбэт дьоннортун кытта уонна өрүү даҕаны арыгыны наһаа иһимэ, сифилиһинэн ыалдьыыбыттар 90 %-ра итирик сылдьан сысталлар.

4. Ол оннугар чөл олох сиэрин тутус, спордунан дьарыктан, буортулаах дьаллыктан -арыгыттан, табахтан араҕыс.

5. Сылдьыстаххына профилактика ааас ньыматынан харыстаныаххын син (презерватив, куораттарга - түүннүү профилактическай пуунна сылдьыы).

С. К. КРИВОШАПКИН,
үрдүкү категориялаах
врач-дерматовенеролог

БИЛЛЭРИИЛЭР-РЕКЛАМА

Отделение Федерального казначейства по Намскому улусу купит или арендует здание под контору.
Требование: центр, газ, площадь не менее 60 кв.м.
Обращаться: **с. Намцы, ул. Ст. Платонова, 17. Тел. 21-1-83, 22-2-71.**

2000 с. Федорова Лена Владимировна аатыгар киэһээҥи оскуоланан бэриллибит орто үөрэх туһунан аттестат сүппүтүнэн дьиҥэ суоҕунан ааҕыллар.

Тапталлаах убайым, абаҕабыт, колхознай-совхознай тутуу ветерана, ер сылларга шкиферинэн улэлээбит
ЖИРКОВ
Василий Яковлевич (Мохоорус)
үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн оҕолоругар, аймахтарыгар, бары билэр таҕаарыстарыгар дириҥ кутурҕаммытын биллэрэбит.
Көбөкөнтөн бииргэ төрөөбүт быраата, кийииттэрэ, оҕолоро Жирковтар

Ытыктыыр убайбыт, таайбыт Арбын олохтоохо, улэ, тыыл ветерана
ЖИРКОВ
Василий Яковлевич
ыараханнык ыалдьан өлбүтүгэр оҕолоругар, сиэнэригэр, аймахтарыгар, доҕотторугар, билэр дьонугар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.
Соловьевтар, Пономаревтар

Коллектив и проживающие дома-интерната для престарелых и инвалидов выражают соболезнование водителю Перетолчину Андрею Юрьевичу, родным по поводу кончины бабушки, матери
ПЕРЕТОЛЧИНОЙ
Прасковьи Степановны.

Хатыҥ Арыы кэһилиэгин дьаһалтата, детсад коллектива Граф Биэрэгин олохтоохо
БЕРЕЖНЕВ
Николай Петрович
үйүн ыарахан ыарыыттан өлбүтүнэн ийэтигэр Бережнева Дария Петровнаҕа, бииргэ төрөөбүттэригэр, чугас дьонугар дириҥ кутурҕаммытын тиэрдэбит.

Быраатым, убайбыт
БУГАЕВ
Анатолий Егорович
ыарахан ыарыыттан күн сириттэн барбытынан кэргэнигэр, оҕолоругар, балыстарбытыгар Варвараҕа, Александраҕа, Людмилаҕа, быраатарбытыгар Николайга, Петрга уонна кинилэр оҕолоругар дириҥ кутурҕаммытын үллэстэбит.
Кырдьаҕас эдьиийгит Пелагея Ионовна, Бугаевтар, Никитиннэр

РЕДАКТОРЫ СОЛБ. Г.К.ЭВЕРСТОВ

ОТДЕЛЛАР: информация, сурук, төрүт культура, — **21496**; ; бухгалтерия — **21332**; факс — **21332**; **"НАМ" ТРК — 21632**; иллюстрация уонна реклама (секретариат), редакционнай издательскай система — **21141**

Тэрийэн таһаарааччылар: СР Правительствота, Нам улууһун дьаһалтата, редакция коллектива. Маассабай информация средстволарын туһунан РФ Сокуоннарын тутуһууну хонтуруоллуур уонна регистрациялыыр РФ бэчээккэ Госкомитетын СР региональнай управлениетыгар регистрацияламмыт нүөмэрэ — **Я 0085.**

Сурукка ааккытын-суолгутун, үлэҕитин, дьиэҕит аадырыһын чопчу ыйыҥ. Редакцияҕа киирбит суруктар төннөрүллүбэттэр. ***Автор этэрэ саҥыат санаатыныын мэлдьи биир буолбат.***

***"ЭҢСИЭЛИ"* - Нам улууһун саҥыата.**
678380, Саха Республиката, Нам с., Заложнай уул. 2.
E-mail: editor@namtsy.sakha.ru

Талылынна уонна таҥылынна "Эҥсиэли" саҥыат редакционнай-издательскай систематыгар.
Саҥыат Дьокуускайга "Сахаполиграфиздат" НИПК бэчээттээннэ, Орджоникидзе уул. 38.
Формата А3. Кээмэйэ 1,0 бэчээт. лиис.
Индексэ — 54889. Тираһа — 1818
Бэчээккэ илии баттанна —12:00 ч, 30. 07. 2001
Сакаатын №-рэ — 86